

DE AMERIKAANSE CULTUURPOLITIEK

TEN AANZIEN VAN NEDERLAND

1945-1960

T. DE VRIES

Nederland werd na 1945 in grote mate geconfronteerd met verschillende commerciële en niet-commerciële Amerikaanse cultuurverschijnselen. De massacultuur naar Amerikaans model deed zijn intrede in Nederland in de vorm van (o.a.) dans- en muziekstijlen (rock-and-roll), kleding (jeans, petticoats) en in de 'styling' van gebruiksvoorwerpen als koelkasten, stofzuigers en auto's. Amerikaanse gebruiken kwamen in zwang: self-service in winkels en 'American service' bij benzinepompen. De omvang van deze commerciële vorm van cultuurexport naar Nederland is niet te overzien. In dit artikel gaat het vooral om het aandeel dat de Amerikaanse overheid heeft gehad in de verbreiding van de Amerikaanse cultuur in Nederland.¹

De basis voor deze cultuurpolitiek vormde de politieke relatie tussen beide landen. Ondanks een enorme populariteit van de V.S. bij de Nederlandse bevolking waren de betrekkingen in de directe na-oorlogse periode niet bijzonder hecht. Vooral de onafhankelijkheidsstrijd in Indonesië deed de verhouding bekoelen. In Nederland was men vooral verstoord over de Amerikaanse houding van afkeuring over de tweede politio-nale actie. In maart 1949 dreigde de V.S. zelfs de militaire hulp aan Nederland stop te zetten zolang de koloniale problemen niet waren opgelost.² Eerst nadat de Indone-sische kwestie geregeld was kon de V.S. Nederland weer als volledig betrouwbare bond-genoot beschouwen. Gedurende de jaren vijftig en zestig was Nederland een van de meest loyale ondersteuners van de V.S.. Van Staden spreekt zelfs van regelrechte volgzaamheid.³ Dankbaarheid voor de Amerikaanse hulp in de Tweede Wereldoorlog en voor het Marshallplan speelden hierin de grootste rol. Voor de V.S. was Nederland niet onbelangrijk als afzetgebied voor Amerikaanse produkten en als steunpilaar van de westerse democratie. Op basis van deze verhouding ontwikkelde de V.S. haar cultuurpolitiek ten aanzien van Nederland.

BEGRIJ EN GOODWILL

In het algemeen wilde de V.S. in de periode van 1945 tot 1960 enerzijds met haar cultuurpolitiek begrip en goodwill op internationaal gebied bevorderen, anderzijds vormde de cultuurpolitiek een belangrijk onderdeel van de gehele Amerikaanse buitenlandse politiek en moest ze de doelstellingen van de buitenlandse politiek ondersteunen. Door een breder en dieper begrip voor de V.S. bij andere landen te kweken zou de politiek van de V.S. beter en met meer sympathie worden begrepen. Andere volken zouden ontdekken dat de Amerikaanse belangen veel overeenkomst vertoonden met hun eigen belangen. Bovenal moest de Amerikaanse cultuurpolitiek opbouwend van aard zijn wat tot uitdrukking kwam in economische en technische hulp aan andere landen en in het scheppen van mogelijkheden voor wetenschappelijke uitwisseling met andere landen.⁴

Vanaf 1938 werd culturele samenwerking met andere landen officieel als onderdeel van het regeringsprogramma opgenomen. Na de Tweede Wereldoorlog groeide de V.S. uit tot de grootste cultuurexporteur ter wereld. In de jaren vijftig werd de cultuurpolitiek van de V.S. sterk beïnvloed door het McCarthyisme en de Koude Oorlog. De uitvoerders van de buitenlandse cultuurpolitiek zagen dan ook een wijziging in hun taakomschrijving optreden: ze moesten andere volken ervan overtuigen dat hun veiligheid gewaarborgd kon worden in een gezamenlijk militair systeem waaraan ieder land een bijdrage moest leveren. Tevens moesten ze een tegenwicht bieden aan de Russische propaganda en moesten ze andere volken vertrouwd maken met de ware aard van de Amerikaanse democratie waardoor het vertrouwen in de V.S. zou toenemen.⁵

Het McCarthyisme in de cultuurpolitiek had vooral invloed op de boeken die geselecteerd werden door de 'American Libraries' in het buitenland. In 1953 werden werken van communisten, fellow-travellers en andere 'verdachten' uit deze bibliotheken verwijderd. Boeken die geschreven waren door schrijvers met controversiële of dubieuze politieke opvattingen mochten alleen in uitzonderlijke gevallen (wanneer dat politiek gezien nuttig was) door de buitenlandse bibliotheken aangeschaft worden. Onder druk van de American Library Association moest de regering later dat jaar deze selectie-criteria wijzigen in minder extreme eisen.

De twee belangrijkste onderdelen van de Amerikaanse cultuurpolitiek waren 'information' en 'education'. Deze werden in 1948 van elkaar gescheiden in de United States Information and Educational Exchange Act (ook wel de Smith-Mundt Act genoemd) waardoor beiden ondergebracht werden in een aparte dienst. De verantwoordelijkheid voor deze diensten lag bij het State Department.

In 1953 besloot president Eisenhower dat alle 'information'-activiteiten overgeheveld moesten worden van het State Department naar een onafhankelijke organisatie: de United States Information Agency (USIA). Deze USIA kreeg de zorg voor de verspreiding van Amerikaanse boeken en ander voorlichtingsmateriaal in het buitenland, voor de Amerikaanse bibliotheken en voor de Engelse taalcursussen in andere landen. De uitwisseling van personen en het beheer over Amerikaanse scholen in het buitenland werd voortaan geregeld door de International Educational Exchange Service en bleef onder verantwoordelijkheid van het State Department vallen.

USIA

President Eisenhower omschreef het doel van de USIA als volgt :

*"To submit evidence to peoples of other nations by means of communications techniques that the objectives and policies of the United States are in harmony with and will advance their legitimate aspirations for freedom, progress and peace."*⁶

De activiteiten van de USIA moesten een verband leggen tussen de politiek van de V.S. en de aspiraties van andere volken. Vooral die aspecten van de Amerikaanse cultuur moesten benadrukt worden die het begrip voor de politiek van de V.S. zouden vergroten. DeVos onderscheidt doelen die op de lange duur effect zouden hebben voor het nationaal belang van de V.S. en die gericht waren op zelfbehoud, veiligheid en economisch welzijn en doelen die op korte termijn effect moesten hebben. In de meeste landen — en ook in Nederland — concentreerde de USIA haar activiteiten op een invloedrijke elite of 'target-audience'.

De posten van de USIA in het buitenland opereerden onder de naam United States Information Service (USIS). Hoewel de USIA in Washington onafhankelijk was van het State Department en haar begroting door het Congress goedgekeurd werd, behoorden de werknemers van een USIS-post tot het personeel van de Amerikaanse ambassade of het consulaat.

In de activiteiten van de USIA lag de nadruk op het veldwerk in de verschillende landen. Voor ieder land met een USIS-post, dus ook Nederland, was een 'country-plan' opgesteld. 'Country-plans' waren, en zijn nog steeds, geheime documenten zodat de bedoelingen van de Nederlandse USIS alleen aan de hand van de algemene doelstellingen van de USIA vastgesteld konden worden.

Op de lange termijn streefde de USIA naar de acceptatie van de Amerikaanse politiek in West-Europa die vooral gericht was op de versterking van de NATO en op de steun die de V.S. verleende aan de verschillende instellingen die werkten aan de verbetering van de Europese integratie. Begrip kweken voor de Amerikaanse ideologie was een belangrijke doelstelling voor de Nederlandse USIS-post.⁷ In de 'country-plans' stonden ook de 'target-audiences' vermeld : leidende figuren binnen politieke partijen en massa-media, academici, docenten aan middelbare scholen en leiders van invloedrijke groeperingen. Na de vaststelling van deze doelgroepen ontwierp de USIS een reeks activiteiten om deze doelgroepen te bereiken. Centraal in deze activiteiten stond de American Library waar allerlei lezingen, muziekvoorstellingen en tentoonstellingen georganiseerd werden. In 1956 werd de USIS-post in Nederland in Den Haag geconcentreerd, in het nieuwe gebouw van de Amerikaanse ambassade. Voordien had de USIS ook een afdeling in Amsterdam, die dan ook heftig protesteerde tegen deze centralisatie. Immers, Amsterdam was het belangrijkste Nederlandse nieuwscentrum en het zou meer vertrouwen wekken wanneer ambassade en USIS niet zo overduidelijk bij elkaar betrokken zouden zijn. Maar deze protesten legden geen gewicht in de schaal en de USIS kreeg in 1959 een eigen vleugel in het nieuwe ambassade-gebouw. De USIS kreeg hierdoor de beschikking over een ruimte die geschikt was voor lezingen, tentoonstellingen en filmvertoningen, een filmafdeling met 600 geluidsfilms en draagbaar

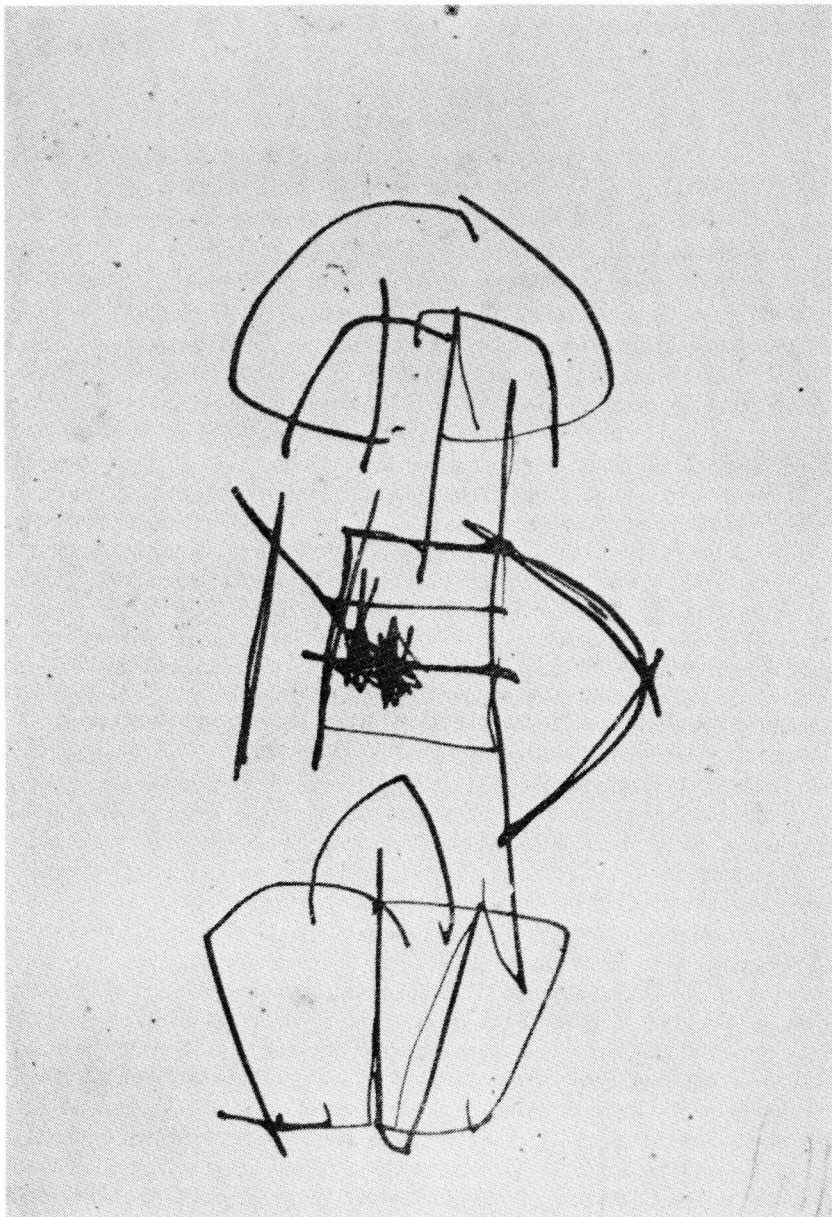
projectie-materiaal, een bibliotheek met 9000 titels en een groot aantal Amerikaanse tijdschriften en een rustige leeszaal. De American Library bleef echter tot april 1981 in Amsterdam gevestigd.

Naast Amerikaanse personeelsleden had de USIS gemiddeld twintig Nederlandse employeés in dienst voor voornamelijk administratieve en dienstverlenende werkzaamheden. De salarissen van het Amerikaanse personeel en de administratiekosten werden door het State Department betaald, de programmakosten moesten betaald worden uit het bedrag dat de USIA ieder jaar toegewezen kreeg door het Congress.

Aan de hand van suggesties en materiaal uit Washington en de te verwachten reacties van de Nederlandse doelgroepen hierop werd het USIS-programma in Nederland opgesteld. De uiteindelijke keuze lag bij het USIS-personeel dat het materiaal uit de V.S. moest aanpassen aan de Nederlandse doelgroepen en de teksten moest vertalen in goed Nederlands. Daarbij moest erop gelet worden dat het materiaal niet propagandistisch of bijzonder chauvinistisch gepresenteerd werd. De doelgroep moest zoveel mogelijk zelf haar conclusies kunnen trekken. Natuurlijk mocht de USIS het materiaal niet aan het publiek opdringen, maar moest ze het 'beschikbaar stellen'⁸

Tweemaal per week liet de persdienst van de USIS het *News Bulletin* uitkomen, dat verspreid werd onder 650 correspondenten, kranten, tijdschriften, universiteiten en bibliotheken. In dit blad werd in het Nederlands een overzicht gegeven van het nieuws en de achtergrond ervan in de binnenlandse en buitenlandse politiek van de V.S., V.N.-activiteiten en andere onderwerpen. Iedere twee weken verscheen het *Cultural Bulletin* met voornamelijk cultureel nieuws uit de V.S.. Maandelijks kwam er een evenementenlijst uit met activiteiten die de USIS of andere Amerikaanse organisaties in Nederland organiseerden. Ongeveer 1100 personen die werkzaam waren bij de pers, het onderwijs en bij culturele organisaties kregen beide uitgaven toegestuurd. Daarnaast gaf de USIS eens per twee weken het *Labor News Bulletin* uit, gericht op vakbonden en bedrijfsleidingen.

USIS-Nederland verzorgde zelf geen radioprogramma's voor de 'Voice of America' (Nederlanders werden en worden nog steeds geacht te luisteren naar de Engelstalige programma's), maar ze leverde wel materiaal aan Nederlandse radio-omroepen. De USIS stelde o.a. het radioprogramma 'Your American Neighbors' samen waarin vragen van luisteraars behandeld werden die betrekking hadden op verschillende facetten van het leven in de V.S.⁹ De serie moest in 1956 gestopt worden wegens bezuinigingen, personeelstekort en gebrek aan nieuw materiaal. Af en toe stelden de Amerikaanse ambassade en de USIS bekende radio-medewerkers in de gelegenheid in de V.S. rond te reizen en hun ervaringen over de radio te vertellen. De USIS leverde opnamen voor een serie uitzendingen over klassieke muziek van Amerikaanse componisten, uitgevoerd door Amerikaanse musici. Eén keer per week werd er populaire Amerikaanse muziek, geselecteerd door de USIS over de radio uitgezonden. Verder gaf de USIS voorlichting over het Marshall plan en kreeg daarvoor van de gezamenlijke omroepen enkele minuten per dag zendtijd ter beschikking gesteld. De televisie kon gebruik maken van alle filmmateriaal uit de filmarchieven van de USIS. Ook leverde de USIS veel filmmateriaal voor het Journaal, wat mogelijk was door de snelle en frequente verbinding die de USIS met Washington had. Het bezoek van prinses Beatrix aan de V.S. (1959) kon hierdoor gevolg worden op de Nederlandse televisie. Ook voor de bioscoopjournaals leverde de USIS beelden. De filmafdeling van de USIS was vlak na de Tweede Wereldoorlog het meest actief. Door het gebrek aan films en projectoren elders in het land werden de USIS-

Ernest Mancoba (Zd. Afr.), *Sans Titre*. 1947

faciliteiten in Den Haag en Amsterdam enorm populair. De steeds groeiende voorraad films leende men tevens uit aan middelbare scholen, vrouwenorganisaties, vakbonden, personeelsorganisaties en andere groepen. Voor een publiek van minimaal honderd personen kwam de mobiele projectie-eenheid in actie. Er waren films over vrijwel alle aspecten van de Amerikaanse samenleving: van 'Zorg voor de Blinden' tot 'Atoomenergie'. Onderwijsinstellingen maakten het meest gebruik van de filmdienst.

In samenwerking met een Nederlandse organisatie voor onderwijsmateriaal stelde de USIS diaseries samen over het leven in de V.S.. Samen met de educatieve dienst van de KRO werd er een diaprogramma ontwikkeld bij het radioprogramma 'The Land of Uncle Sam'. Leerlingen van 1975 scholen luisterden naar de tekst via de radio in de klas, terwijl de onderwijzers de dia's vertoonden. De tekst van het radioprogramma werd later uitgegeven in een boekje bestemd voor herhaald gebruik. Het lenen van de dia's was gratis.

Naast kleinere, mobiele foto-tentoonstellingen organiseerde de USIS af en toe een groots opgezette tentoonstelling. Tot de meest succesvolle hiervan behoorden 'Family of Men' (over de evolutie) en 'Peaceful Uses of Atomic Energy'.

Bij het 'Speakers Bureau' van de USIS konden groepen en organisaties een lezing aanvragen over een bepaald aspect van het leven en de politiek in de V.S.. Dergelijke lezingen werden vaak gehouden door Nederlanders die lange tijd in de V.S. waren geweest of door Amerikanen die b.v. met een Fulbright beurs in Nederland verbleven. Gemiddeld werden op deze manier 80 lezingen per jaar gehouden.

Bij speciale gelegenheden, zoals de jaarlijkse studieconferentie voor docenten in het voorgezet onderwijs uit Nederland en België, werkte de USIS samen met andere organisaties. In samenwerking met verschillende universiteiten organiseerde de USIS jaarlijks een seminar, dat eerst alleen voor journalisten toegankelijk was. In 'ontspannen sfeer', meestal in een badplaats, werd dan van zaterdagmiddag tot zondagavond gesproken over onderwerpen als 'Verkiezingsprocedures in de V.S.' (1956), of 'Minderheidsgroepen in de V.S.' (1958).

Uitwisselingsprogramma's

In de periode 1945-1960 hechtten de V.S. een groot belang aan de uitwisseling van personen met andere landen. Men beschouwde uitwisselingsprogramma's als de psychologische dimensie van de internationale betrekkingen, waarmee de publieke opinie van andere volken beïnvloed kon worden. Door beurzen te verlenen aan buitenlanders liet de V.S. zien dat ze bereid was haar verworvenheden op cultureel gebied te delen met anderen. Ze stimuleerde op deze manier in andere landen systematisch de studie van de Amerikaanse cultuur. Zo hoopte men een basis te leggen voor een diepe en brede kennis van de geschiedenis, het bestuur, de cultuur en de idealen en problemen van de V.S.. Dit inzicht zou uiteindelijk leiden tot een beter begrip van en meer begrip voor de Amerikaanse buitenlandse politiek¹⁰. Juist in West-Europa moest de V.S. haar invloed handhaven en proberen te versterken: men verwachtte dat dit werelddeel een steeds belangrijker rol zou gaan spelen in wereldorganisaties en West-Europa had nog steeds een aanzienlijke invloed in

onderontwikkelde landen, in het bijzonder in vroegere kolonies. Bovendien mochten de resultaten van de Marshallhulp niet verloren gaan maar moesten gecontinueerd worden door culturele uitwisseling.

De Amerikaanse uitwisselingsprogramma's (zowel van het State Department als van particuliere organisaties) werden gecoördineerd en uitgevoerd door het Institute of International Education. Dit IIE was ook verantwoordelijk voor de uitvoering van het Fulbright-beurzenprogramma. Vanuit de algemene wens om iets te doen voor het herstel van de oorlogsschade in Europa en ter voorkoming van nieuwe oorlogen had senator Fulbright van Arkansas in 1946 voorgesteld dat de opbrengst van de verkoop van Amerikaans oorlogsmateriaal in het buitenland gebruikt zou worden voor het toekennen van reisbeurzen aan buitenlanders die in de V.S. en aan Amerikanen die in het buitenland wilden studeren. De eerste beurzen werden in 1947 verleend. De Smith-Mundt Act uit 1948 zorgde in veel gevallen voor een aanvulling op deze reisbeurs tot een volledige studiebeurs. Nederland was één van de eerste landen waarvoor de V.S. in december 1947 geld reserveerde voor de uitvoering van het Fulbright Amendment. Voordat dit geld daadwerkelijk gebruikt kon worden, moest er een overeenkomst tussen Nederland en de V.S. gesloten worden. Aan het hoofd hiervan zou een Raad van Beheer komen te staan die zowel uit Nederlanders als uit Amerikanen zou worden samengesteld. Het was de taak van deze Raad van Beheer om in overleg met de Board of Foreign Scholarship in de V.S. te bepalen hoe de Fulbrightgelden besteed zouden worden. Voor Nederland kwam er 5 miljoen dollar beschikbaar.

Het zou echter nog twee jaar duren voordat de Fulbright-overeenkomst tussen de V.S. en Nederland op papier stond en ondertekend was. Vooral in Nederland verliep de afwikkeling van deze kwestie zeer traag, wat de Nederlandse ambassadeur in Washington, Van Kleffens, de vrees uit deed spreken dat door deze "lakse behandeling" van de Fulbrightovereenkomst de bestaande "goodwill" voor Nederland wel eens in ernstige mate geschaad zou kunnen worden. Eerst op 17 mei 1949 ondertekenden de minister van Buitenlandse Zaken Stikker en de Amerikaanse ambassadeur Baruch de "Overeenkomst betreffende het gebruik van gelden, welke beschikbaar worden gesteld ingevolge de tussen de regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de regering der Vereenigde Staten van Amerika op 28 mei 1947 te Washington D.C ondertekende overeenkomst tot regeling van de wederzijdse vorderingen en schulden uit hoofde van de uitvoering van de Leen- en Pachtovereenkomst, de uitvoering van de Overeenkomst tot Wederkerige Hulpverlening, de Verkoop van Overtollige Legergoederen en de uitvoering van het Militaire Hulpprogramma voor de Civiele Bevolking"¹¹. Het doel van de overeenkomst was het bekostigen van studie, wetenschappelijk onderzoek, onderricht en andere werkzaamheden op onderwijsgebied door het verschaffen van vrije overtocht aan onderdanen van het Koninkrijk. Op 17 juni 1949 werd de overeenkomst bij Koninklijk Besluit goedgekeurd. De gelden kwamen op 15 juli 1949 beschikbaar en op 13 oktober 1949 werd de eerste beurs toegekend.

De uitvoering van de overeenkomst kwam in handen van de United States Educational Foundation in the Netherlands (USEF). Op voordracht van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Th.J.Th. Rutten, namen als Nederlandse vertegenwoordigers in de Raad van Beheer van de USEF zitting: dr. G. Bolkestein, oud-minister ir. W.C. Korthals Altes, voorzitter van het dagelijks bestuur van het 'Nederland-Amerika Instituut', mr. O.M.E. Loupart, lid van de directie van Philips, dr. H.J. Reinink, secretaris-generaal van het ministerie van O.K. en W. en prof.dr.

ir. T. A. Vening Mein esz, hoogleraar te Utrecht. De Amerikaanse leden van de raad waren o.a. de ambassadeur, de cultureel attaché, de Amerikaanse consul te Amsterdam, de directeur van USIS-Nederland en de handelsattaché van de Amerikaanse ambassade. De Raad van Beheer selecteerde de aanvragen voor een Fulbright-beurs op voordracht van de 'Commissie voor Culturele Betrekkingen' van het 'Nederland-Amerika Instituut'. Deze commissie hanteerde een aantal selectie criteria: op de persoonlijkheid van de kandidaat mocht niets aan te merken zijn; de kandidaat moest — loyaal zijn t.a.v. de V.S., de kandidaat moest een aanbeveling hebben van één of meer hoogleraren; de kandidaat moest zich moreel verplichten om zich niet binnen korte tijd na terugkomst in het buitenland te vestigen; doel en onderwerp van de studie moesten duidelijk omschreven zijn. Wanneer de aanvrager aan deze criteria voldeed werd hij of zij voor de Raad van Beheer voorgedragen met de kwalificatie 'excellent', 'very good', 'good' of 'fair'. In de eerste zes jaren werden de beurzen als volgt verdeeld:

Nederlanders naar V.S. 1949/50 1950/51 1951/52 1952/53 1953/54 1954/55

Hoogleraren en

onderzoekers	10	23	24	18	15	20
Leraren	1	-	6	15	16	14
Studenten	16	34	60	52	55	62

In Nederland bestempelde men het Fulbright programma aanvankelijk als een nieuwe vorm van Amerikaans cultureel imperialisme. Maar in 1950 had dit gebrek aan enthousiasme bij de Nederlandse bevolking al plaats gemaakt voor respect voor het Fulbright programma. Dankzij de publiciteit die de Amerikaanse ambassade en de USIS aan de Fulbrightbeurzen gaven stroomden de aanvragen binnen.

In 1950/51 begon de USEF met een oriënteringscursus voor Amerikaanse Fulbrighters in Baarn. De Amerikanen waren vooral geïnteresseerd in de bestudering van de Nederlandse taal, literatuur en geschiedenis. USEF-Nederland bracht Amerikaanse studenten, leraren en wetenschappers met elkaar in contact, verzorgde taalcursussen en een lezingen-programma. USEF-Nederland ontving jaarlijks van de Nederlandse regering fl. 950.000,-. Daarvan betaalde ze de reiskosten, kosten van levensonderhoud en zakgeld van de Amerikaanse Fulbrighters en de reiskosten van de Nederlandse Fulbrighters. Dit reisgeld bedroeg voor hoogleraren in 1949/50 fl. 1.700,-, voor onderzoekers fl. 1.600,-, en voor leraren en studenten fl. 800,-. Tweemaal per jaar moesten de bursalen verslag uitbrengen van hun verblijf in de V.S.. Onder de Nederlandse Fulbrighters bevonden zich in 1956/57 prof. dr. J. Drooglever Fortuyn en Prof. dr. J. Tinbergen, in 1957/58 prof. dr. P. Geyl, prof. dr. jhr. P.J. van Winter en de architect G.J. van der Grinten. Wanneer een Nederlandse student in de V.S. aankwam en tijdelijk geen geld had, kon hij of zij een beroep doen op het sinds 1952 bestaande 'Steunfonds voor Nederlandse Studenten'. Dit was opgericht door een groep Amerikaanse Fulbrightstudenten die in 1951/52 in Nederland verbleven. Een soortgelijke organisatie was in Nederland 'De Halve Maen' die in 1956 werd opgericht door Nederlandse ex-Fulbrighters.

Andere uitwisselingen

Na de Tweede Wereldoorlog was de belangstelling voor de V.S. in Nederland groot: niet alleen door de rol die de V.S. in de wereldpolitiek na 1945 speelde, maar ook door de voorsprong die de V.S. had in studierichtingen als natuurkunde, landbouw, chirurgie en sociale wetenschappen. Zo vertrokken op 9 april 1949 33 jonge Nederlandse boeren naar de V.S. om er een half jaar lang Amerikaanse landbouwmethoden te bestuderen. In de vijf jaren daarna werd hun voorbeeld gevolgd door ruim 1160 personen uit de landbouw en industrie die een bezoek brachten aan Amerikaanse bedrijven. Over het effect van de studiereizen die Nederlandse landbouwers naar de V.S. maakten, schreef professor Frietema:

*"In het kader van de Marshallhulp is de gelegenheid geopend voor het genieten van 'technical assistance'. Door het maken van reizen naar de USA heeft een groot aantal leidende figuren op landbouwgebied kennis kunnen maken met de landbouwmethoden aldaar. In het algemeen zijn deze 'technical assistance' reizen van grote betekenis gebleken. Niet alleen namelijk is de waardering voor Amerika hierdoor wezenlijk toegenomen, maar men heeft op deze wijze een andere kijk op Nederlandse toestanden gekregen. In het bijzonder het feit dat in Amerika vóór alles aandacht aan de arbeidsproductiviteit wordt geschonken, zal niet nalaten invloed op de instelling van de leidende figuren in onze landbouw uit te oefenen"*¹³

Een beroepsgroep die regelmatig voor bezoeken aan de V.S. uitgenodigd werd was de journalistiek. Op kosten van het State Department maakten in januari 1946 zes journalisten (werkzaam bij NRC, Trouw, Het Vrije Volk, Parool en Algemeen Handelsblad) een zeven-weekse rondreis door de V.S.. Tijdens deze reis werden vooral economisch en industrieel belangrijke projecten bezocht. Een verslaggever van de Volkskrant mocht van mei tot augustus 1951 een reis door de V.S. maken. Samen met andere Europese Nato-verslaggevers werd hij rondgeleid langs militaire opleidingscentra en bedrijven. De bedoeling van deze rondreis was de Europese journalisten te doordringen van de ernst waarmee men in de V.S. het 'communismische gevaar' beschouwde.

Ook in het kader van het Marshall-plan ontstonden uitwisselingen naar de V.S.: jonge wetenschappers kregen beurzen om management, industriële organisatie en efficiency te studeren. Leidende vakbondsfunctionarissen konden opleidingen in de V.S. volgen.

Culturele betrekkingen

Door het ontbreken van een cultureel akkoord (de V.S. vond dat landen die met elkaar op goede voet stonden, geen schriftelijke bevestiging van hun relatie nodig hadden) werden de algemene culturele betrekkingen tussen beide landen in de periode 1945-1960 vooral onderhouden door particuliere instellingen zoals de Netherlands-America Foundation, de Netherlands University League, de International University League en het Nederlands-Amerika Instituut. Mede door de vele Nederlandse immi-

granten in de V.S. leidden de Nederland-Amerika verenigingen zowel in de V.S. als in Nederland een bloeiend bestaan. In het kort worden de belangrijkste hiervan genoemd.

De 'Netherlands-America Foundation' stelde zich ten doel de uitwisseling van wetenschap, letterkunde en kunst tussen Nederland en de V.S. in de V.S. te bevorderen. Haar zusterorganisatie de 'Nederland-Amerika Fundatie' streefde in Amsterdam hetzelfde doel na. De 'International University Foundation' wilde behulpzaam zijn bij het herstel van het hoger onderwijs in Europa door gelden ter beschikking te stellen voor het herstel van gebouwen, bibliotheken e.d. van verwoeste universiteiten en voor de uitwisseling van professoren en studenten. De verwezenlijking van dit doel is nooit geheel uit de verf gekomen. De 'Harvard-Leyden Fundatie' te Leiden probeerde in de 2 en een half jaar van haar bestaan tot een regelmatige uitwisseling van professoren van de universiteiten van Harvard en Leiden te komen. Dr. Idenburg was de stuwende kracht achter dit initiatief. Hij vond voor het cursusjaar 1947/48 prof. W.E. Hocking bereid in Leiden te doceren en voor het daaropvolgende cursusjaar prof. A.M. Schlesinger. Echter de bedoelde zusterorganisatie van de fundatie in de V.S., het 'Leyden-Harvard Insitute' wilde niet van de grond komen omdat men in Harvard geen geld had voor Leidse professoren. Harvard vond het bovendien problematisch om ieder jaar één van haar professoren bereid te vinden om naar Leiden te vertrekken. De Nederlandse 'Harvard-Leyden Fundatie' ging in 1949 op in de Nederlands-Amerikaanse Universitaire Stichting.

Op 6 december 1945 werd het 'Nederland-Amerika Instituut' opgericht dat zich ten doel stelde de betrekkingen tussen de V.S. en Nederland in de ruimste zin des woords te bevorderen door lezingen, tentoonstellingen en filmvertoningen te organiseren. In 1948 gingen het 'Nederland-Amerika Instituut' en de 'Nederland-Amerika Fundatie' samen in één organisatie onder voorzitterschap van ir. W.C. Korthals Altes. De activiteiten van deze vereniging richtten zich uiteindelijk vooral op de coördinatie van uitwisselingsprogramma's.

American Studies

Door de toenemende belangstelling voor de bestudering van de Amerikaanse cultuur trok een stroom van Amerikaanse wetenschappers en leraren na 1945 naar Europa om Amerika's literatuur, geschiedenis en andere cultuurverschijnselen aan niet-Amerikanen uit te leggen. In 1960 zijn deze 'American Studies' zo ingeburgerd in Europa dat Europese docenten de taak van hun Amerikaanse collega's hebben overgenomen.

In de jaren vijftig was Amsterdam het centrum van de 'American Studies' in Nederland. Daar was de American Library gevestigd en had de Openbare Bibliotheek veel moderne Amerikaanse literatuur. Ook de Universiteitsbibliotheek bevatte veel recente Amerikaanse geschiedenis en literatuur. Het Amerika Instituut van de Universiteit van Amsterdam had in de jaren vijftig een bibliotheek met 8000 titels: geografie, sociologische studies, antropologie, politieke, sociale, culturele en economische geschiedenis, biografieën, enz. Dit Amerika Instituut was in 1947 aan de Fakulteit van Politieke en Sociale Wetenschappen ingesteld ter bevordering van de studie van de Amerikaanse cultuur. Vooral geografie en sociaal en economisch leven kwamen aan

de orde.

Door een schenking van 500 dollar van de USIS kon de vakgroep Engelse taal en Letterkunde van de Universiteit van Amsterdam een collectie Amerikaanse literatuur opbouwen.

De Rijksuniversiteit Groningen was de tweede universiteit in Nederland die zich vrij intensief met de bestudering van de Amerikaanse beschaving bezig hield. De U.B. daar bevatte een collectie Amerikaanse geschiedenis en literatuur. Het Anglo-American Institute had een kleine bibliotheek die was opgebouwd met een gift van 1000 dollar van de Rockefellerfoundation in 1939. Daarnaast bestond de collectie voor een belangrijk deel uit permanent geleende boeken van de USIS¹⁴. In 1954 werd van 19 tot 24 april in conferentieoord Vosbergen bij Groningen voor het eerst een congres in 'American Studies' gehouden met als thema: 'The Emergence of Modern America from 1900 to Present'. Twintig Nederlanders, vijf Belgen en vier Amerikanen hielden daar lezingen over de geschiedenis, sociologie en literatuur van de V.S. in de laatste vijftig jaar. Sponsors van dit gebeuren waren het 'Nederland-Amerika Instituut', het 'Anglo-American Institute' van de R.U.G., de 'United States Educational Foundation', de USIS en de Nederlandse overheid. Het succes van dit congres zorgde ervoor dat de conferentie een jaarlijkse gebeurtenis werd.

Nederland was één van de landen waar onderwijs en cultuur na de Tweede Wereldoorlog mede onder invloed van de V.S. geleidelijk zijn veranderd¹⁵. Naar de omvang van deze veranderingen kan men slechts gissen. En het blijft ook onduidelijk in hoeverre deze veranderingen expliciet door de cultuurpolitiek van de Amerikaanse overheid zijn bewerkstelligd. Wat wel een belangrijke rol heeft gespeeld, was dat er vernieuwingen uit de V.S. geïntroduceerd werden op een tijdstip dat Nederland er zeer ontvankelijk voor was. Het overwegend positieve beeld dat men in Nederland over de V.S. gevormd had, was hierbij van groot belang. Anti-Amerikanisme kwam alleen voor onder intellectuelen en communisten. Den Hollander signaleerde onder kunstenaars en intellectuelen in Nederland zelfs een 'Athenian Complex' (d.i. de manier waarop de Atheners in de derde eeuw na Chr. tegen de Romeinse beschaving aankeken) ten aanzien van de Amerikaanse beschaving¹⁶.

Vanuit Nederland werd er ook nauwelijks geprotesteerd tegen de import van Amerikaanse cultuur. De buitenlandse politiek die de diverse Nederlandse regeringen ten aanzien van de V.S. voerden was hier de grootste oorzaak van. De materiële welvaart en de nieuwe producten die door de V.S. in Nederland geïntroduceerd werden speelden eveneens een rol. Artikelen die men al jaren in Hollywoodfilms had gezien, kwamen nu onder handbereik en werden ook in Nederland tot een statussymbool.

Opmerkelijk was een conflict dat in 1946 ontstond tussen de Nederlandse bioscoop-Bond en de Motion Picture Export Association. Dit conflict liep uit op een krachtig verzet van Nederlandse zijde tegen een vermeend Amerikaans streven naar een monopoliepositie op de Nederlandse filmmarkt. Gevolg van dit verzet was dat er een aantal maanden geen Amerikaanse films te zien waren in het merendeel van de Nederlandse bioscopen. De verwachte massale publieke protesten hiertegen, waarop de Amerikanen hadden gerekend, bleven echter uit, waardoor de beide partijen uiteindelijk een compromis moesten sluiten.

In het algemeen echter kon de Nederlandse houding (zowel van overheid als van bevolking) ten aanzien van de Amerikaanse cultuurpolitiek gekarakteriseerd worden als dankbaar, bewonderend en volgzzaam.

NOTEN

1. Aan het begrip cultuur kan men grofweg twee betekenissen toekennen. Ten eerste een beperkte betekenis die alleen betrekking heeft op werken van creatieve aard in de kunst, de architectuur, de muziek, de literatuur en de filosofie. Ten tweede een brede betekenis (die hier gehanteerd wordt) waarbij cultuur het hele levenspatroon, het complex van verschillende capaciteiten, tradities, gewoontes, normen en waarden van een bepaald volk omvat. Zie hiervoor ook: D.W. Brogan, *American Aspects*. Londen, 1964, 153.
2. A. van Staden, "American-Dutch Political Relations since 1945: What has changed and why?" in J.W. Schulte Nordholt en Robert Swieringa, ed., *A Bilateral Bicentennial*. Amsterdam, 1982, 82.
3. Ibidem, 87.
4. P.H. Coombs, *The Fourth Dimension of Foreign Policy*. New York, 1964, 21.
5. G. N. Shuster, "The Nature and Development of United States Cultural Relations" in P.J. Braisted en R. Blum ed., *Cultural Affairs and Foreign Relations*. Englewood Cliff N.J., 1963, 140.
6. A.E. Meyerhoff, *The Strategy of Persuasion*. New York, 1965, 70.
7. T.P. DeVos, "A Field Study in the Effectiveness of the U.S.I.S. in the Netherlands" (unpublished ph.d. dissertation University of Oklahoma, 1962)18.
8. Ibidem, 56.
9. DeVos noemt geen namen van de omroepverenigingen.
10. W. Johnson and Fr.J. Colligan, *The Fulbright Program, A History*. Chicago, 1965, 312.
11. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, no. J 260 (1949).
12. *Financial Statistics for the Program Years 1949/1950 through 1954/1955 and Budget Comparison 1954/1955 Program*. USEF/Netherlands, 1955.
13. Prof. dr. H.J. Frietema, "De Nederlandse landbouw en de Amerikaanse hulpverlening" in *Herwonnen Welvaart*. Uitgave van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag, 1954.
14. S. Skard, *American Studies in Europe*. Philadelphia, 1958, 377.
15. C. Frankel, *The Neglected Aspect of Foreign Affairs*. Washington D.C., 1966, 69.
16. A.N.J. den Hollander, "The Dutch Image of America" in *Delta*. Sept. 1959, 39.